

До спеціалізованої вченої ради Д08.820.03
при Дніпровському національному університеті
залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора економічних наук, професора
Осецького Валерія Леонідовича
на дисертаційну роботу
Коломієць Вікторії Миколаївни
«Інституціональна система розвитку людського капіталу
національної економіки»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність обраної теми.

Людський капітал набуває та залишається однією з найбільш вивчаємих тем дослідження сучасної економічної науки. Визначальною причиною цього є особливості нинішніх конкретно-історичних умов розвитку людства. Вони, насамперед, полягають у наступному: на зміну людині економічній приходить людина креативна, зростає творча складова діяльності індивіда, інноваційна функція людини-творця, що посилює зростання людського капіталу. Для України роль наукових досліджень за названим спрямуванням є особливо важливою, зважаючи на неефективність вітчизняної економіки та непродуктивність інститутів держави.

В період перебудови соціально-економічних відносин «ринковоцентрична» парадигма як методологія дослідження людського капіталу істотно втратила свій пріоритет. Розвиток людського капіталу національної економіки суттєво залежить від ринкових трансформацій і спрямований на інституціональні зміни. Одним з ключових параметрів, які характеризують якість цих перетворень, є рівень розвиненості інституціональної системи країни взагалі та людського капіталу зокрема. Історичний досвід функціонування ринкових відносин незаперечно засвідчує,

що інститути були і залишаються не лише головними конститутивними, системоутворювальними чинниками, а й сполучними ланками між різними складовими соціально-економічної системи.

Складність і водночас своєчасність наукового дослідження інституціональної системи розвитку людського капіталу полягає в тому, що трансформаційні процеси стикаються з проблемами методологічного характеру, оскільки не завжди можуть бути проаналізовані з позиції звичної для економічної науки теорії, що затримує впровадження ефективної політики в країні.

Зважаючи на це, теоретико-методологічні та практичні підходи до вирішення наукової проблеми побудови інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки є надзвичайно значимими для суспільства. Актуальність теми дисертаційної роботи та логічність її структурної побудови забезпечили автору досягнення мети дослідження, вирішення поставлених завдань та отримання нових наукових знань.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, темами та планами досліджень.

Дисертація виконана згідно з тематикою держбюджетних і госпдоговірних наукових досліджень:

- Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України «Формування стратегії розумних міст в Україні» (ДР № 0117U007020), у межах якої здобувачем розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу;
- Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Фінансова стратегія розвитку економіки в умовах невизначеності» (ДР № 0113U007946, 2013–2018 рр.), у межах якої автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки; «Розвиток системи корпоративного управління акціонерних товариств в постіндустріальному суспільстві» (ДР № 0113U007947, 2013–2018 рр.), у межах якої здобувачем удосконалено концептуальні

механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки;

- Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету «Соціально-економічний розвиток суспільства в контексті інституціоналізму» (ДР. № 0106U000730, 2013–2018 рр.), у межах якої здобувачем розширено категорійно-понятійний апарат стосовно теми дослідження та розкрито інституціональний зміст і структуру людського капіталу в межах нової інституціональної парадигми; Класичного приватного університету «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (ДР № 0116U000798, 2016–2021 рр.), у межах якої здобувачем сформульовано методологічний базис дослідницької програми інституціональної системи розвитку людського капіталу та розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, основні результати і висновки, які містяться в дисертації, мають високий ступінь обґрунтованості та імовірності. Вони базуються на застосуванні методів емпіричного та теоретичного дослідження, зокрема застосовані структурно-логічний аналіз та узагальнення, діалектичний, історичний і логічний, аналіз та синтез, економіко-статистичний та порівняльний аналіз, групування та систематизацію, системний і інституціональний аналіз; моделювання, індукцію й дедукцію, декомпозицію, синтез та синергетику, наукове абстрагування, логічне узагальнення, системний підхід і класичну категоризацію.

Імовірність отриманих результатів ґрунтується на теоретичній розробці здобувачем досліджуваної проблеми, критичному узагальненні наукових праць українських та зарубіжних вчених і спеціальної наукової літератури з питань забезпечення розвитку людського капіталу національної економіки в умовах інституціоналізації України.

Достовірність та правомірність основних висновків і результатів доведено

у вигляді теоретико-методологічних та науково-методичних підходів, концептуальних положень та схем, методів та моделей, підтверджено проведеним впровадженням дослідження та розрахунками.

Отримані автором результати є обґрунтованими, базуються на поглибленому вивченні та узагальненні значного обсягу наукових джерел та коректному застосуванні сучасних методів дослідження. Розгляд отриманих результатів дослідження дає можливість докладно охарактеризувати кожен з них.

4. Основні наукові результати, що одержані автором, та їх новизна.

Автором винесено на захист вагомі теоретичні та практичні розробки щодо забезпечення інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

У роботі людський капітал розглядається як найважливіший фактор, завдяки якому національна економіка може досягти успіху, та фактор, що змінює її базові інститути, характер соціально-економічних відносин. Унікальність людського капіталу, порівняно з іншими ресурсами національної економіки, розглядається як такий ресурс, що може підсилювати своє значення, в той час як інші ресурси залежно від термінів їх використання знецінюються.

Власний авторський погляд на людський капітал відрізняється від усталених. Людський капітал розглядається не тільки в якості ресурсу на всіх рівнях соціуму, а ще й як результат. Управління людськими ресурсами – це лише складова людського капіталу (с. 49 – 50). В цьому ключі наведено авторське визначення, що певним чином вдосконалює усталене поняття. Термін «людський капітал» трактується як нематеріальний актив, що є сукупністю вроджених та набутих якісних і кількісних характеристик людини, яка генерує, підтримує, забезпечує зростання доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента та ініціативно впливає на всі процеси в суспільстві (с. 78 – 80). Розвиток людського капіталу можна вважати одним з найважливіших джерел інновацій.

У ході дослідження удосконалено методичний підхід до побудови

інституціональної структури людського капіталу національної економіки. В інституціональній структурі людського капіталу найменшою одиницею та найнижчим рівнем реалізації людського капіталу стала людина. В структурі виділено рівні її функціонування, традиційно якими є людина, підприємство, національна економіка, суспільство. На відміну від існуючих поглядів на формування структури людського капіталу запропоновано інституціональну структуру людського капіталу, яка базується на інститутах, що зумовлюють її працездатність, а в практичному сенсі визначають шляхи втілення (с. 101 – 103).

В дисертації набула подальшого розвитку систематизація компонентів людського капіталу, які стають підставою для визначення основних напрямів інвестицій в людський капітал, а їх вагомість забезпечує або скасовує конкурентні переваги людини (с. 92 – 94). Перелік доповнено рядом компонентів, в тому числі інституціональних. Результати дослідження компонент людського капіталу показали, що базовою одиницею для подовження терміну використання людського капіталу є індивід з його можливостями. Визначено, що на тривалість використання та функціонування людського капіталу здійснюють вплив такі компоненти людського капіталу національної економіки як фізіологічний, психологічний, освітній, творчий, креативний, професійний, соціальний капітали. Недостатність розвитку одного компоненту людського капіталу призводить до зменшення можливостей використання інших.

Враховуючи представлені вище положення, значимою вважаємо розробку та теоретичне обґрунтування моделі інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку в складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації, що сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в напрямі інклюзивного й сталого розвитку

людського капіталу (с. 153 – 155). Модель сформована вперше.

В дисертації сформульовано та застосовано в подальшому дослідженні основи нової, інституціональної парадигми економічної теорії розвитку людського капіталу не тільки і не стільки як ресурсу праці, а і як мети і змісту розвитку самого суспільства і, перш за все, економіки (с. 125 – 126). Методологічною основою дослідження інституціональної системи став процес визначення напрямів переходу до нової парадигми розвитку людського капіталу (с. 129).

В рамках нової інституціональної парадигми розкрито визначення інституціонального змісту людського капіталу, що включає такі складові, як інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні компоненти та неінституціональні компоненти, їх взаємодію в соціальному просторі, що складається з різних інститутів, і вплив на формування людського капіталу, є результатом аналізу дії агентів не в умовах вільного ринку, а в соціальному просторі, що складається з різних інститутів (с. 156 – 162). Розуміння інституціонального змісту людського капіталу в Україні, де в даний час відбувається зміна, трансформація одних інститутів в інші, сприяє розширенню інституційного поля, досягненню однорідності інститутів, синхронності їх функціонування, інституціоналізації механізмів взаємодії бізнесу, держави, людського капіталу.

У науковій роботі з позицій інституціональної теорії сформульовано та обґрунтовано інституціональну систему розвитку людського капіталу, функціонування якої направлено на формування і розвиток можливостей людського капіталу в залежності від двох факторів: 1) відповідності власним інтересам людського капіталу для ефективної його діяльності, 2) відповідності потребам економіки для створення синергетичної цілісності всіх сфер діяльності (177 – 181). Для інституціональної системи є характерним поєднання та взаємозалежність функціонування трьох її складових: інститутів, інституцій та інституціонального середовища. Інститути сприяють створенню та дії

відповідних інституцій, які, в свою чергу, є провідниками встановлених правил і норм. Вся система ґрунтується на природному накопиченні або примусовому впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих, сприяє розвитку людського капіталу.

Автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, що є представленням науково обґрунтованої системи через визначення горизонтів, принципів, соціальних, економічних, фінансових, політичних механізмів їх досягнення як складової нової соціально орієнтованої парадигми економічного розвитку з метою збалансованого розвитку людини та суспільства (с. 225 – 230). У концепції зосереджено увагу на формуванні та впровадженні механізмів збалансованого розвитку, що дасть змогу в подальшому на її основі розробити довгострокові та середньострокові програми розвитку і дорожні карти досягнення запланованих горизонтів.

Інституціональні трансформації, що визначають розвиток України на даному етапі та встановлюють вектор змін для всіх сфер у країні, спрямували підзахисного на дослідження інституціональних змін розвитку людського капіталу. За результатами удосконалено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, що містить такі елементи (с. 287 – 290): внутрішні та зовнішні чинники, що детермінують процес змін та впливають на характер і масштаб ефектів трансформації; безпосередньо процес інституціональних змін, що охоплює еволюцію систем прийняття рішень, які уможливають зміни моделей поведінки та еволюцію економічних агентів; наслідки трансформацій, які складаються з технічних, інфраструктурних, структурних та соціальних результатів. Результатом реалізації елементів моделі інституціональних змін розвитку людського капіталу повинно стати сприяння швидкості та ефективності інституціональних змін в національній економіці.

В представлений роботі набув подальшого розвитку методичний інструментарій щодо визначення взаємозв'язку розвитку людського капіталу та системи інституціонального розвитку країни. Визначено показники, що

описують вплив чинників на розвиток людського капіталу, та їх групування (політико-правові, економічні, соціальні, організаційно-економічні, інформаційно-комунікаційні, науково-технологічні, інституціональні) (с. 300). В результаті розв'язання поставленої мети побудовано кореляційно-регресійні моделі для ряду країн, які об'єднані у групи за рівнем валового національного доходу на душу населення, що визначають залежність розвитку людського капіталу та системи інституціонального розвитку країни (с. 311 – 312). За розрахованими коефіцієнтами регресії автором встановлено якою мірою людський капітал чутливий до мінливості інституціональної системи, що надає змогу оцінити, наскільки та які чинники затримують і прискорюють розвиток людського капіталу, можливість розробляти прогнози зміни рівня людського капіталу.

Розроблено аналітичну модель оцінки розвитку людського капіталу національної економіки, за допомогою якої розраховується рівень розвитку людського капіталу національної економіки (с. 302 – 303).

У дисертації удосконалено науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки, що передбачає обґрунтування економічних законів та принципів, що визначають теоретичну сутність складових механізму; упровадження механізму на національному рівні економіки і його комплексну реалізацію на галузевому, регіональному, організаційному та особистісному рівні з урахуванням глобальних тенденцій розвитку; застосування визначених теоретичних важелів (законів і принципів управління) з метою вибору практичних важелів (методів й інструментів управління) відповідно рівням економіки, що дає змогу впливати на об'єкт управління – інститут – для забезпечення еволюції інституціональних правил; урахування рівнів динаміки економіки – рівень інститутів і рівень інституцій – для забезпечення підпорядкованості організаційних змін інституціональним перетворенням для вирішення суспільних і приватних цілей людського капіталу через створення системи стимулів і противаг у процесі прийняття рішень щодо розвитку

людського капіталу (с. 331 – 332).

Відзначимо, що в роботі введено нові категорії «інтелектуальний принтер 5D», «інституціональна система розвитку людського капіталу», «модель інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу», «модель інституціональних змін розвитку людського капіталу».

Запропоновано з метою реалізації механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки практичні механізми: обліково-аналітичного забезпечення інституціональної системи розвитку людського капіталу в бухгалтерському обліку України, фінансової складової, правові механізми, соціальні.

5. Теоретичне і практичне значення наукових результатів.

Теоретичне значення отриманих результатів дисертації полягає в тому, що вони в сукупності спрямовані на вирішення важливої науково-прикладної проблеми стосовно обґрунтування теоретико-методологічних підходів та розробки концептуальних, методичних та практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини. Отримані автором результати дослідження достатньо обґрунтовані та достовірні, що підтверджується узагальненням достатньої кількості фундаментальних робіт українських та зарубіжних вчених, використанням значного обсягу статистичних даних, коректним застосуванням економіко-математичних методів та моделей, широкою апробацією на наукових конференціях і впровадженням в практичну діяльність.

Теоретичне значення уособлюється в теоретичній розробці проблем, пов'язаних з людським капіталом, наданні регуляторних механізмів в управлінні трансформаційними процесами в національній економіці, поєднанні інституціоналізму з процесом формування та розвитку людського капіталу, поглибленні дослідження сутності відносин, що виникають у процесі формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Запропоновані в дисертації наукові результати, концепції та положення, теоретико-методологічні та науково-методичні підходи, моделі доведені до рівня конкретних пропозицій і методичних розробок щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки. Їх ефективність підтверджено позитивними відгуками за результатами впровадження у науковій діяльності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України; використані в законотворчій та практичній діяльності народного депутата Верховної Ради України, депутатів Запорізької обласної ради; в роботі Мелітопольської міської ради у процесі розроблення Стратегії розвитку міста Мелітополя на період до 2030 року; Енергодарської міської ради при розробці програм регіонального розвитку. Практичні рекомендації щодо розробки моделі й концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу використано при розробці програмних заходів із соціально-професійного розвитку людського капіталу в діяльності Запорізької обласної спілки підприємців і промисловців регіону «Потенціал»; Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації».

Основні теоретичні положення, що становлять наукову новизну дисертаційної роботи, використовуються у навчальних процесах Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету (довідка № 125-17 від 17.12.2017); Класичного приватного університету (довідка № 109 від 08.02.2019), Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (довідка № 17-03/676-2i/3 від 24.04.2019).

6. Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях.

За темою дисертації автором опубліковано 65 наукових праць, у тому числі: 33 наукових праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації (дві одноосібні монографії, три колективні монографії; 28 публікацій у наукових фахових виданнях України та зарубіжних виданнях; 30 наукових

праць апробаційного характеру. Загальний обсяг публікацій 51,17 друк. арк.

Публікації досить вичерпно відображають основні результати дослідження. Положення дисертації пройшли апробацію на міжнародних та всеукраїнських конференціях, за результатами яких опубліковано тези.

7. Основні дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

Загалом позитивно оцінюючи рівень розробки наукових і методичних положень, обґрунтованість наукових висновків та пропозицій, необхідно відмітити дискусійний характер деяких аспектів роботи Коломієць В.М.:

1. Наведена динаміка ВВП у фактичних цінах (с. 61) на перший погляд позитивно характеризує економічний стан країни. Так, в 2010 р. показник складав 1,08 трлн. грн., 1,30 трлн. грн. – в 2011 р., 1,40 трлн. грн. – в 2012 р., 1,46 трлн. грн. – в 2013 р., 1,59 трлн. грн. – в 2014 р., 1,99 трлн. грн. – в 2015 р., 2,38 трлн. грн. – в 2016 р., 2,98 трлн. – в 2017 р., 3,55 трлн. грн. – в 2018 р., тобто зростання відбулось більш ніж в 2 рази. Приведені данні надані в фактичних цінах, а не в порівнюваних, тому результати будуть іншими, стосовно і висновки.

2. В наданому авторському визначенні інституціонального змісту людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми, що включає такі складові, як інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні компоненти та неінституціональні компоненти, їх взаємодію в соціальному просторі, не зрозуміло як людський капітал і його властивості відображаються в інституціях (с. 160).

3. На с. 153 – 155 наведено модель інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу, де надано значний перелік складових, трактування яких в ряді досліджень вважаємо неоднозначним. Тому було б доцільно в дисертації надати розширений та власний погляд автора стосовно згаданих категорій (с. 153 – 155).

4. В роботі зазначено, що розроблена інституціональна система розвитку

людського капіталу ґрунтується на природному накопиченні або примусовому впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих (с. 177). Доцільно було б вказати які нові інститути людського капіталу народжуються, які модернізуються.

5. При побудові інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки не вказано властивості системи загалом та, зокрема, інституціональної системи (с. 177 – 181).

6. . На стр. 142. дисертант пише, що сучасні дослідження в сфері психології призвели до появи нового напрямку науки – нейроекономіки, що зосередила свою увагу на економічній поведінці людини в умовах невизначеності. З огляду на це, доцільно у роботі розглянути проблему інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки в умовах фінансової нестабільності та невизначеності.

7. У роботі термін «людський капітал» трактується як нематеріальний актив, що є сукупністю вроджених та набутих якісних і кількісних характеристик людини, яка генерує, підтримує, забезпечує зростання всіх видів доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента та ініціативно впливає на всі процеси в суспільстві (с. 78). У роботі доцільно вказати, що саме розуміється під духовним та фізичним доходом через те, що у П(С)БО 15 «Дохід» категорія «дохід» визначається як збільшення активу або зменшення зобов'язання, що зумовлює зростання власного капіталу.

8. Автору потрібно б було більш конкретно відзначати де результати інших джерел, доробка, авторська робота та вказувати це в дослідженні в дисертації.

Між іншим, висловлені зауваження та дискусійні питання не знижують загальної теоретичної і практичної цінності дисертації на тему «Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки», а її автор, Коломієць В. М., у повному обсязі володіє предметом

дослідження наукової проблеми, та засобами її вирішення.

9. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Викладення матеріалу у дисертації ведеться доступною мовою послідовно та науково обґрунтовано. За своєю структурою, обсягом та оформленням дисертація відповідає вимогам, що встановлені до докторських дисертацій.

Анотат достатньо повно відображає зміст дисертації та її висновки. У анотаті розкрито основні результати, отримані в процесі дослідження, ступінь новизни розробок, висновки та рекомендації роботи.

Перелік результатів дисертаційної роботи на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук не містить результатів кандидатської дисертації.

Робота відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, списку використаних джерел за кожним розділом дисертації, висновків та додатків.

Дисертація Коломієць Вікторії Миколаївни на тему «Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки», що подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, є завершеною науковою працею, в якій отримані нові, науково обґрунтовані теоретичні й практичні результати, що справляє загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи. Виконане дослідження має достатньо високий теоретичний, методологічний, методичний та практичний рівень, послідовне та логічне представлення матеріалу, необхідну повноту розкриття виконаних розробок. Основні результати роботи опубліковані і доповідалися на науково-практичних конференціях.

Робота Коломієць Вікторії Миколаївни «Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки» виконана на актуальну тему. Мету дисертаційної роботи досягнуто, результати дослідження характеризуються достатнім рівнем наукової новизни, про що також свідчить їх

ефективне впровадження у практичну діяльність.

На підставі проведеного аналізу вважаю, що подана до захисту дисертаційна робота є самостійним завершеним науковим дослідженням, яке характеризується науковою новизною, практичним значенням та відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 року, №1159 від 30 грудня 2015 року, №567 від 27 липня 2016 року), що висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автор дисертації Коломієць Вікторія Миколаївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри економічної теорії,
макро- і мікроекономіки
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

В. Л. Осецький

A handwritten signature in blue ink, consisting of stylized, flowing letters.

1004-48/150
впр 29.11.19

До спеціалізованої вченої ради Д08.820.03
при Дніпровському національному університеті залізничного
транспорту імені академіка В. Лазаряна
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук, професора

Маргасової Вікторії Геннадіївни

на дисертаційну роботу

Коломієць Вікторії Миколаївни

«Інституціональна система розвитку людського капіталу
національної економіки»,

подану до захисту на здобуття наукового ступеня

доктора економічних наук за спеціальністю

08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Актуальність обраної теми

В умовах посилення глобалізаційних процесів розвиток інституціональної моделі економіки України залежить від рівня людського капіталу та інвестицій в нього. Актуальність теми людського капіталу зумовлена тим, що людину розглядають у центрі економіки як невичерпний ресурс, який є основоположним у функціонуванні національної економіки. У сучасному світі визначальними стають інвестиції в освіту, науку та охорону здоров'я, забезпечення свободи та можливостей для всебічного творчого розвитку людини. Людський капітал перетворився на один з головних чинників соціально-економічного розвитку.

На сьогодні вивчення проблеми формування та ефективного використання людського капіталу країни має першочергове значення в структурі соціально-економічних досліджень. Зростає потреба у формуванні якісно нового рівня розвитку людського капіталу. Проте інституціональні фактори, зокрема, норми, правила, традиції, переконання, культура, менталітет, які створюють умови та передумови розвитку людського капіталу, враховуються недостатньо. Це передбачає проведення глибоких наукових досліджень цієї проблеми, які актуалізуються такими причинами: по-перше,

загальносвітовими тенденціями підвищення ролі людей, їхнього інтелекту, знань, мотивації у економічному зростанні, забезпеченні конкурентоспроможності країни в цілому, по-друге, прискоренням науково-технічного прогресу, стрімким поширенням новітніх технологій у всіх сферах життєдіяльності, особливо у сфері виробництва і розповсюдження знань, забезпечення людського розвитку; по-третє, тривалим кризовим соціально-економічним станом нашої країни, що спричинили, зокрема, трудова міграція та негативна динаміка продуктивних сил; по-четверте, перспективами євроінтеграції України та глобалізаційними процесами, що ведуть до посилення конкуренції й орієнтують розвиток на кращі світові взірці. .

Дискусійність багатьох положень та наявність великої кількості невирішених проблем обумовлюють необхідність подальшого дослідження питань щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу як головного фактору підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, темами та планами досліджень

Робота абсолютно пов'язана із науковими програмами, темами та планами досліджень, зокрема, дослідження виконане в рамках наступних науково-дослідних тем: Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України «Формування стратегії розумних міст в Україні» (№ 0117U007020), у межах якої розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу; Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Фінансова стратегія розвитку економіки в умовах невизначеності» (№ 0113U007946), у межах якої автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки; «Розвиток системи корпоративного управління акціонерних товариств в постіндустріальному суспільстві» (№ 0113U007947), у межах якої удосконалено концептуальні механізми

інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки; Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету «Соціально-економічний розвиток суспільства в контексті інституціоналізму» (№ 0106U000730), у межах якої розширено категорійно-понятійний апарат стосовно теми дослідження та розкрито інституціональний зміст і структуру людського капіталу у межах нової інституціональної парадигми; Класичного приватного університету «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (№ 0116U000798), у межах якої сформульовано методологічний базис інституціональної системи розвитку людського капіталу.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації

В дисертації чітко визначені об'єкт і предмет дослідження, що дозволило автору отримати обґрунтовані наукові результати. Аналізуючи основні положення та висновки дисертації слід підкреслити їх теоретичну обґрунтованість, комплексність, самостійність та орієнтацію автора на чітке формулювання власної позиції.

Аналіз дисертаційної роботи та автореферату, опублікованих наукових праць дозволяє зробити висновок про те, що основні положення, які визначають наукову новизну та виносяться на захист, сформульовані автором самостійно і відображають особистий внесок автора.

Отримані наукові результати є обґрунтованими і достовірними.

Цілісність виконаної роботи забезпечена слушним використанням адекватних методів дослідження (загальнонаукових та таких, що обумовлені особливостями обраного об'єкту вивчення): структурно-логічного аналізу та узагальнення – для логічної структурної побудови дисертаційної роботи; аналізу та синтезу – для дослідження еволюції теорії людського капіталу, визначення його місця в системі національної економіки; виявлення динаміки, рівня розвитку людського капіталу, встановлення залежності розвитку

людського капіталу й інституціональної системи країни; групування та систематизації – для виокремлення компонент людського капіталу та його структуризації; системного і інституціонального аналізу – для визначення методології дослідження об'єкта; моделювання, індукції й дедукції, декомпозиції – для обґрунтування концепції інституціонального розвитку людського капіталу й формування моделей його розвитку, моделі інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу; наукового абстрагування, логічного узагальнення, системного підходу і класичної категоризації – для обґрунтування інституціонального змісту людського капіталу та інституціональної системи розвитку людського капіталу, побудови концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

З метою забезпечення аргументованості висновків та рекомендацій, дисертантка використала масштабне інформаційне підґрунтя: теоретичні та науково-практичні напрацювання вітчизняних і зарубіжних авторів, законодавчо-нормативні акти, міжнародні акти, зокрема конвенції та рекомендації Міжнародної організації праці, дані Державної служби статистики України, Пенсійного фонду, Міністерства соціальної політики України, результати досліджень, підготовлених і проведених автором. Усі розділи рукопису містять схеми, таблиці, посилання на інформаційні джерела.

Авторкою у логічній послідовності та ретельно обґрунтовано сформовані теоретичні, методологічні та прикладні положення щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки, отримано важливі результати та розроблено актуальні практичні рекомендації.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій Коломієць В.М. підтверджено результатами їх апробації на 55 міжнародних та всеукраїнських конференціях, впровадженням рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

Основні наукові положення і результати, що одержані автором, та їх новизна

Основним результатом наукового дослідження Коломієць В.М. є обґрунтування теоретико-методологічних основ, розробка концептуальних, методичних підходів і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює мету й сутність функціонування національної економіки.

У першому розділі – «Теоретичні основи системи розвитку людського капіталу національної економіки» – розглянуто генезу теорій розвитку людського капіталу (с. 38 – 59); засади й особливості його функціонування в умовах національної економіки (с. 59 – 83); обґрунтовано нові підходи до визначення людського капіталу (с. 78 – 80); удосконалено структуру людського капіталу національної економіки (с. 101 – 103); систематизовано компоненти людського капіталу національної економіки (с. 92 – 94).

Заслуговує на увагу позиція автора щодо зосередження на людиноцентричній концепції, яка орієнтована на покращення середовища життєдіяльності людей, їхнє духовне збагачення та добробут, а не лише на підвищення економічного зростання та досягнення макроекономічних показників. Такий підхід спрямований на кожного окремого індивіда, забезпечення можливості реалізації своїх потреб. Поліпшення умов проживання, підтримка здоров'я, соціальна адаптація – це водночас глобальні проблеми та невідкладні соціальні виклики сьогодення, які тісно пов'язані з економічним розвитком та фінансовим благополуччям країни.

Авторка розглянула людський капітал як основу соціального, економічного, політичного розвитку національної економіки. Розкрито генезу теорій розвитку людського капіталу, що стало основою для обґрунтування методології й визначення нових підходів до інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки (с. 38 – 59). Дослідження базується на загальному припущенні про те, що слабкий розвиток людського

капіталу є головною причиною відсутності системних інституціональних перетворень і низької ефективності реформування та розвитку національної економіки. Причиною недостатнього розвитку людського капіталу визначено відсутність системного підходу до його реформування та розвитку.

Науковою новизною в першому розділі стало уточнення змісту терміну «людський капітал» як нематеріального активу, що є сукупністю вроджених і набутих якісних та кількісних властивостей людини, яка генерує, підтримує, забезпечує зростання доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента й ініціативно впливає на всі процеси в суспільстві (с. 78 – 80).

Також набула подальшого розвитку систематизація компонентів людського капіталу, зокрема інституціональних (с. 92 – 94). Автор вважає економічно доцільним виокремлення таких компонентів людського капіталу національної економіки, які формують елітний конкурентоспроможний потенціал держави, здатний продукувати високоякісний валовий національний продукт: фізіологічний, психологічний, освітній, соціальний, творчий, культурний, інтелектуальний, моральний, креативний, науковий, політичний, правовий, організаційно-підприємницький, інформаційний, мобільний, міграційний, мотиваційний, комунікативний, професійний капітали, когнітивний, соціум-капітал, капітал безпеки. До інституціонального компонента людського капіталу віднесено моральний, політичний, правовий, інформаційний капітали.

В розділі удосконалено методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки, що, на відміну від існуючих, на базі запропонованих класифікацій наряду з традиційними складовими враховує складові інституціонального середовища функціонування людського капіталу (с. 101 – 103).

У другому розділі – «Інституціональний аналіз розвитку людського капіталу національної економіки» – обґрунтовано методологію дослідження розвитку людського капіталу (с. 124 – 140); розкрито інституціональний зміст

людського капіталу (с. 156 – 162); розроблено модель інституціоналізації розвитку якісних та недохідних компонент людського капіталу (с. 140 – 156).

Сформульовано методологічний базис дослідження інституціональної системи розвитку людського капіталу з використанням інституціональної парадигми, у рамках якої людський капітал є базовою складовою та метою розвитку самої людини, а не тільки й не стільки економічним ресурсом (с. 151).

На основі запропонованого методологічного підґрунтя в розділі визначені основні важелі розвитку людського капіталу національної економіки: умови виникнення й перелік базових інститутів; вплив системи правил, норм і форм економічної організації на поведінку економічних агентів та розміщення ресурсів; наявність інституцій (організацій), що наділені повноваженнями щодо примусу до виконання існуючих правил і контролю за цим; створення відповідного інституціонального середовища (с. 152).

Вагомим досягненням автора рахуємо виділення ним базових інститутів людського капіталу. Такими визначено інститути освіти, добробуту, довголіття (с. 152).

Наукова новизна, висвітлена в розділі, полягає в розкритті інституціонального змісту людського капіталу, розробці та теоретичному обґрунтуванні моделі інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу.

Інституціональний зміст людського капіталу розкрито в рамках нової інституціональної парадигми, що включає такі складові, як: інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні та неінституціональні компоненти, їх взаємодію в соціальному просторі, що містить різні інститути, і їх вплив на формування людського капіталу (с. 156 – 162).

Актуальними є положення дисертації при формулюванні висновку, що інституціональні трансформації суспільного устрою України потребують надтермінової інституціоналізації якісних і недохідних компонент людського капіталу як його прихованих можливостей.

Тому важливим здобутком автора, що є науковою новизною, вважаємо побудову моделі інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку в складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації, що сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фінансової політики в напрямі інклюзивного й сталого розвитку людського капіталу (с. 153 – 155).

У третьому розділі – «Інституціональна конфігурація розвитку людського капіталу національної економіки» – сформульовано та обґрунтовано поняття «інституціональна система розвитку людського капіталу» (с. 177 – 192); проаналізовано стан формування та розвитку людського капіталу національної економіки (с. 192 – 224); надано концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки (с. 224 – 238).

З позицій інституціональної теорії розкрита інституціональна система розвитку людського капіталу (с. 177 – 181). Дисертантом на основі сформульованого поняття визначено структурні елементи інституціональної системи розвитку людського капіталу. Інституціональна система розвитку людського капіталу складається з (с. 180 – 182):

- цільової підсистеми, яка визначає і формалізує окремі індивідуальні і суспільні цілі розвитку, відповідно до завдань розвитку людського капіталу та економіки в напрямку інклюзивного та сталого розвитку;
- інституційної підсистеми, що створює правову, інформаційну і методологічну основу вибору стратегій, методів, інструментів розвитку людського капіталу національної економіки;
- підсистеми управління інституціями людського капіталу, що передбачає встановлення вимог до кожного елементу системи, вибір стратегії і методів розвитку людського капіталу;
- підсистеми реалізації стратегії, що має забезпечувати розвиток

національної економіки за трьома напрямками: формування кількісної, якісної складових людського капіталу і його стимулювання.

Слушно зазначено, що реалізація інституціональної системи розвитку людського капіталу відбувається за допомогою застосування відповідних стратегій – інструментів управлінського впливу на людський капітал, інститути людського капіталу та відповідні інституції. Підсистема управління інституціями людського капіталу включає методи розвитку людського капіталу, які використовуються шляхом розробки і реалізації відповідної політики.

Наукова новизна визначається обґрунтуванням інституціональної системи розвитку людського капіталу як синтезу сукупності рівнів, базових і комплементарних інститутів людського розвитку, інституцій та середовищ, які перебувають у певних взаємозв'язках і відносинах між собою, утворюють ієрархічну цілісність (с. 177).

Стан формування та розвитку людського капіталу національної економіки проаналізовано за допомогою визначеної автором системи показників (с. 209 – 217), які розширюють існуючий аналіз практики функціонування людського капіталу (індекс глобальної конкурентоспроможності, споживчі ціни на продукти харчування (загальна вартість), співвідношення між заробітною платою в Україні та інших країнах, рівень безробіття серед економічно активного населення, середня очікувана тривалість життя при народженні, середній медіанний вік населення, індекс екологічної ефективності) (с. 239).

Згодні з автором, що середовище функціонування людського капіталу визначає вектори його розвитку (с. 208). Базовим визначенням ступеню розвиненості суспільства, його інституціоналізації вважаємо рівень економічної свободи країни, який зумовлює, стимулює, надає, скасовує можливості для функціонування людини в інституціональному середовищі. Тому запропоновано детальний аналіз інституціонального розвитку України (с. 219 – 224).

Згодні з автором, що слабо регульовані трансформації інститутів людського капіталу призвели до низької ефективності інституціонального

середовища і викликали ряд негативних явищ в національній економіці (с. 228 – 231).

Заслуговує на увагу розроблена автором концепція інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, яка є представленням науково обґрунтованої системи через визначення горизонтів, принципів, соціальних, економічних, фінансових, політичних механізмів їх досягнення як складова нової соціально орієнтованої парадигми економічного розвитку з метою збалансованого розвитку людини та суспільства (с. 225 – 226). Зміст концепції та її обґрунтування відображено в науковій новизні дисертації (с. 226 – 228).

У четвертому розділі – «Моделювання інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки» – досліджено моделі розвитку людського капіталу національної економіки (с. 250 – 270); удосконалено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу (с. 270 – 296); удосконалено науково-практичні рекомендації щодо застосування методичного інструментарію визначення взаємозв'язку розвитку людського капіталу та інституціональної системи країни (с. 296 – 312).

Обґрунтованими є висновки автора щодо наслідків функціонування економічної моделі національної економіки на сучасному етапі, що сформувалася як результат революційного реформування базисних інститутів суспільства й призвела до глибинних негараздів, зокрема у сфері розвитку людського капіталу (с. 253).

На підставі дослідження автором визначено пріоритети побудови моделі розвитку людського капіталу національної економіки (с. 286). Підставою для формування моделі інституціональних змін розвитку людського капіталу стало обґрунтування дослідницею, що процес інституціональних змін розвитку людського капіталу зумовлений конкретними чинниками, які притаманні людині та інституціональній системі (с. 287).

В результаті розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, в якій наведено процес інституціональних змін, що містить

еволюцію поведінкових моделей, еволюцію економічних агентів, критерії перехідності, умови для змін, інституціональне та неінституційне середовище, внутрішні та зовнішні чинники впливу на розвиток людського капіталу, результати трансформацій (с. 286 – 288).

Слід відзначити, що в зазначеній моделі слушно виділено, що базисом є трансформація окремих елементів, які взаємно впливають один на одного. Внаслідок цього, у процесі змін відбувається ефект синергії, що сприяє прискоренню процесу в цілому (с. 289).

Значним результатом упровадження запропонованої моделі стають нововведення в розвитку людського капіталу, що проходять через фільтр відбору за критерієм ефективності, які з урахуванням ефекту зростання віддачі та випадковості первинного вибору набувають масового поширення.

Цікавим, на наш погляд, є проведення дослідження щодо наявності зв'язку між розвитком людського капіталу та розвитком інституціональної системи країни (с. 300 – 302). Для такого аналізу авторкою використано показники індексу людського капіталу, проведено відбір показників, що описують залежність розвитку людського капіталу від розвитку інституціональної системи країни, до яких увійшли політико-правові, економічні, соціальні, інституціональні (с. 303 – 312). В результаті дослідження розроблено аналітичну модель оцінювання розвитку людського капіталу національної економіки, за допомогою якої розраховується рівень розвитку людського капіталу національної економіки, що значним чином надає подальшого розвитку методичному інструментарію та є елементом наукової новизни (с. 303).

У п'ятому розділі – «Концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки» – удосконалено науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки (с. 329 – 346); удосконалено механізм обліково-аналітичного забезпечення, фінансовий, правовий, соціальний механізми інституціональної системи розвитку

людського капіталу національної економіки (с.346 – 377); проаналізовано розвиток людського капіталу за результатами впровадження запропонованих механізмів (с. 377 – 392).

Актуальним та доцільним вважаємо положення дисертації щодо удосконалення науково-методичного підходу до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки, що став елементом наукової новизни (с. 331 – 335). Потрібно відзначити, що механізм сформовано відповідно до соціально-економічних законів, він відбиває існуючу систему виробничих відносин та спрямований на задоволення економічних інтересів суб'єктів механізму в процесі формування, використання і розвитку людського капіталу (с. 333).

Як теоретичну основу механізму запропоновано набір підходів для управління людським капіталом, основні принципи механізму управління розвитком людського капіталу національної економіки. Потрібно відмітити, доцільність та справедливість виокремлення суб'єктів механізму управління стосовно формування, використання та розвитку людського капіталу: на національному рівні – держава через формальні інститути соціальної і освітньої політики та недержавні суспільні фонди й організації, великий бізнес (корпорації); міжнародні фонди й організації через впровадження ефективних неформальних інститутів; регіон через формування регіональної соціальної політики як складової загальнодержавної; підприємці через розробку соціально-економічної моделі бізнесу; окремі індивіди через розвиток потенціалу особистості та рівень його реалізації (с. 335).

Методи управління інституціональною системою розвитку людського капіталу згруповано за видами та запропоновано практичні інструменти управління для кожного економічного рівня, сукупна дія яких забезпечу необхідну трансформацію інститутів й інституціонального середовища людського капіталу, через систему заходів (с. 337 – 344).

Згодні з висновком автора, ключовою вимогою для формування сприятливих умов для розвитку людського капіталу є фінансове забезпечення

його інституціоналізації та здійснення витрат на його розвиток, що, в свою чергу, потребує розробки відповідних механізмів (с. 347). Доречним виступають запропоновані механізми обліково-аналітичного забезпечення інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки, що уособлює започаткування бухгалтерського обліку людського капіталу в Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку України, його відображення в Плані рахунків бухгалтерського обліку України (с. 360 – 361) та фінансова складова в частині запровадження місцевого обов'язкового збору на соціальне відтворення людського капіталу (с. 361).

Потрібно відмітити, що питання правомірного використання та залучення людського капіталу національної економіки до праці, існування тіньового сектору економіки, а разом з ним тіньового ринку праці, укладення належним чином оформлених трудових договорів, які відповідають законодавству, поставили перед авторкою завдання пошуку дієвих правових та соціальних механізмів протидії нелегальному працевлаштуванню в Україні: введення та реалізація системи державного медичного страхування, підвищення рівня державних гарантій у сфері оплати праці, створення народних (соціальних) контрольних органів за дотриманням законодавства про працю, ідеологічна та освітня підтримка людського капіталу з питань його використання на ринку праці (с. 370).

Сформульовані у дисертації теоретико-методологічні положення, концептуальні і методичні підходи до формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки стали основою для розробки і реалізації практичних інструментів (у галузі освіти, господарської діяльності, муніципального управління, антикорупційної діяльності, роботи з незахищеними верствами населення) (с. 377 – 392).

За результатами кожного розділу і загалом в кінці роботи автором зроблені ґрунтовні логічні висновки. На наш погляд, дисертація Коломієць В. М. логічно побудована, завершена, оформлена відповідно до встановлених вимог, в повному обсягу містить наукову новизну.

Теоретичне і практичне значення наукових результатів

Отримані автором результати у сукупності та взаємозв'язку мають високий ступінь наукової новизни, достатнє теоретичне і практичне значення; вирішують важливу науково-прикладну проблему формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює мету й сутність функціонування національної економіки.

Важливе теоретичне значення роботи полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних положень, розробці концептуальних, методичних підходів до формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки, що уособлюється в положеннях наукової новизни, представленої автором.

Практичне значення наукових результатів складається в наданні практичних рекомендацій щодо їх реалізації, що в результаті створює умови для вирішення важливої науково-практичної проблеми забезпечення якісного стійкого зростання людини.

Основні методологічні положення, концептуальні підходи й практичні рекомендації набули схвалення та впроваджені в науковій діяльності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України (довідка № 05/92 від 08.09.2018). Науково-методичні розробки та рекомендації використані в законотворчій та практичній діяльності народного депутата Верховної Ради України VII і VIII скликання Є. В. Балицького, зокрема концепція інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки (довідка № 40/07-19 від 09.07.2019); депутата Запорізької обласної ради сьомого скликання В. М. Кюрчева (довідка № 02-737 від 18.06.2018); депутата Запорізької обласної ради А. В. Кушніренка (довідка № 101-027 від 15.10.2017); Мелітопольської міської ради у процесі розроблення Стратегії розвитку міста Мелітополя на період до 2030 року (довідка № 02-72/729-7 від 03.02.2019); Енергодарської міської ради при розробці програм регіонального розвитку, зокрема методологічні концепти розвитку людського капіталу на

рівні громади й концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу (довідка № 08-972 від 06.05.2018).

Практичні рекомендації щодо розробки моделі й концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу використано при розробці програмних заходів із соціально-професійного розвитку людського капіталу в діяльності Запорізької обласної спілки підприємців і промисловців регіону «Потенціал» (довідка № 85-Р від 24.03.2019); Міжнародного благодійного фонду «Міжнародний Фонд Соціальної Адаптації» (довідка № 21 від 11.06.2019). Окремі науково-методичні положення дослідження впроваджено в навчальний процес Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету (довідка № 125-17 від 17.12.2017); Класичного приватного університету (довідка № 109 від 08.02.2019), Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна (довідка № 17-03/676-2і/3 від 24.04.2019).

Повнота викладення наукових результатів дисертації в опублікованих працях

Результати дослідження викладено в 65 друкованих працях, з них: 33 – містять основні наукові результати дисертації (2 одноосібні монографії, 3 колективні монографії; 23 статті в наукових фахових виданнях України, 5 статей у зарубіжних виданнях (у тому числі 21 включено до міжнародних наукометричних баз даних)); 2 – додатково відображають наукові результати дисертації; 30 – мають апробаційний характер. Загальний обсяг публікацій автора 51,17 друк. арк.

Основні дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи

Загалом, позитивно оцінюючи дослідження, виконане Коломієць Вікторією Миколаївною, наголосимо на окремих недоліках та дискусійних моментах, що містить рукопис. Зокрема:

1. Розкриваючи людський капітал та уточнюючи трактування даного терміну, автор визначає його перш за все як нематеріальний актив, що є сукупністю вроджених і набутих якісних та кількісних властивостей людини. На нашу думку, слід було б надати більше аргументів на користь такого визначення, оскільки воно докорінним чином різниться від традиційного усталеного розуміння даної категорії.

2. В дослідженні досить часто та по-суті доречно застосовується термін «інституціоналізація» стосовно економіки України, середовища, функціонування людського капіталу, розроблена модель інституціоналізації компонент людського капіталу (с. 154, 161, 164, 295). Тому доречно було б висвітлити зміст вживаної категорії та побачити в рукопису авторський погляд на інституціоналізацію визначених об'єктів, а також позитивний та негативний вплив на об'єкт дослідження.

3. Автором в процесі аналізу наявності зв'язку між індексом людського капіталу та розвитком інституціональної системи країни наведено чинники впливу на розвиток людського капіталу (рис. 4.5, с. 301), до яких входять політико-правові, економічні, соціальні, організаційно-адміністративні, інформаційно-комунікаційні, науково-технологічні, інституціональні. Вважаємо, частина чинників мають відношення до інтелектуального капіталу, або мають опосередковане відношення до людського капіталу чи здійснюють незначний вплив.

4. Автор при аналізі теорій, що застосовуються як методологічне підґрунтя для дослідження людського капіталу, розглядає в тому числі теорію суспільного вибору (с. 148 – 149). Але автор в загальному описі не надав посилання на представників даної теорії.

5. Автором дуже слушно запропоновано для удосконалення фінансової складової механізму інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки запровадження місцевого обов'язкового збору на соціальне відтворення людського капіталу у розмірі 0,5% фонду заробітної плати роботодавця (с. 361). Потребує уточнення яким чином обрана база

оподаткування та визначено розмір збору на відтворення людського капіталу.

6. Прагнучи якнайкраще осмислити стан формування та розвитку людського капіталу в Україні, здобувач перевантажив дисертаційне дослідження великою кількістю показників та малюнків по всьому тексту, що різноманітно описують людський капітал як в Україні, так і в світі, а також інституціональне середовище національної економіки та інших країн. Не переконані, що така глибинна робота над аналітичною частиною була абсолютно доречною. Їх можливо було винести в додатки. Натомість тому, в авторефераті, вважаємо, було б доречно навести результати емпіричних досліджень, цифровий матеріал стосовно людського капіталу, які наведені в дисертації, надати більше таблиць. Це б значно посилило загальне позитивне враження від роботи, додало їй значної яскравості та актуалізувало необхідність наукових пошуків автора, тим більше, що в самій дисертації достатньо табличних та графічних ілюстрацій одержаних результатів.

7. В роботі проведена систематизація компонентів людського капіталу, у межах якої виокремлено компоненти людського капіталу національної економіки, які формують елітний конкурентоспроможний потенціал держави, здатний продукувати високоякісний валовий національний продукт, що, на відміну від існуючих, містить розширений перелік критеріїв класифікації за ступенем інституціоналізації, доповнює його низкою інституціональних компонентів, таких як моральний, політичний, правовий, інформаційний капітали, і є підставою для визначення основних напрямів інвестицій у людський капітал (с. 92 – 94). Чому модель інституціоналізації розвитку компонент людського капіталу розроблено тільки для якісних та недохідних компонент (с. 153 – 155). Вважаємо, логічними стали би напрацювання щодо інституціоналізації всіх складових людського капіталу.

Висловлені зауваження не позначаються суттєво на в цілому позитивних враженнях від наукової та практичної цінності дисертації, не знижують її загальний високий науковий рівень та можуть служити предметом дискусійного обговорення.

Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам

Оцінюючи роботу в цілому, можливо зробити висновок, що автору вдалося досягти мети і вирішити поставлені завдання.

Положення наукової новизни, висновки і рекомендації дисертації відповідають вимогам щодо обґрунтованості, достовірності, оригінальності, є авторськими здобутками, мають як наукову, так і практичну цінність.

Автореферат дисертації та публікації автора відображають основний зміст роботи. Автореферат не містить положень, що не відображені в дисертації. Рукопис та автореферат оформлено відповідно до чинних вимог.

Дисертаційна робота Коломієць Вікторії Миколаївни «Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки» є закінченим науковим дослідженням, має суттєву наукову новизну і практичну цінність.

Вона відповідає вимогам пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів» (Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів» від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 року, №1159 від 30 грудня 2015 року, №567 від 27 липня 2016 року), що висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. Автор дисертації Коломієць Вікторія Миколаївна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

*доктор економічних наук, професор,
проректор з наукової роботи
Чернігівського національного
технологічного університету*

[Signature]
В. Г. Маргасова

*1004-48/149
Вір 29.11.19*

Для подання до спеціалізованої вченої ради
Д08.820.03 Дніпровського національного
університету залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
Міністерства освіти і науки України

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

доктора економічних наук, доцента
Цимбала Олександра Івановича

на дисертаційну роботу **Коломієць Вікторії Миколаївни**
«Інституціональна система розвитку людського капіталу національної
економіки», подану до захисту на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук за спеціальністю
08.00.03 – економіка та управління національним господарством

1. Актуальність теми дослідження

Актуальність теми дисертаційної роботи обумовлює потреба в обґрунтуванні нових теоретичних положень, методологічних підходів і дієвих практичних заходів щодо ефективного розвитку людського капіталу в умовах глобальної інформаційної трансформації економіки та суспільств. Інтенсивна інформатизація національних економік супроводжується нарощуванням складності інституціональних систем забезпечення соціально-економічних, економіко-технологічних і політичних відносин, а також загостренням протиріч процесів формування людського капіталу, забезпечення соціальної рівності та національної економічної конкурентоспроможності. Це викликає потребу у нових шляхах розвитку людського капіталу національної економіки на основі удосконалення інституціональних систем його формування. Дисертація Коломієць В. М. представляє цілісну, завершену та обґрунтовану позицію щодо необхідного в згаданих умовах вектору розвитку людського капіталу національної економіки. Особливістю цієї наукової роботи є обґрунтування нових інституційних рішень щодо модернізації підвалин та механізмів розгортання поточних процесів у сфері людського розвитку на

основі його капіталізації та інституціоналізації. Теоретико-методологічною перевагою дисертації є подальший розвиток методології інституціонального аналізу та синтезу у сфері економіки та управління національним господарством.

2. Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, темами та планами досліджень.

Звертаючи увагу на значимість дисертаційної роботи для теорії і практики слід зазначити, що дослідження виконане в рамках науково-дослідних тем: Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України «Формування стратегії розумних міст в Україні» (№ 0117U007020), у межах якої розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу; Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна «Фінансова стратегія розвитку економіки в умовах невизначеності» (№ 0113U007946), у межах якої автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки; «Розвиток системи корпоративного управління акціонерних товариств в постіндустріальному суспільстві» (№ 0113U007947), у межах якої удосконалено концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки; Мелітопольського інституту державного та муніципального управління Класичного приватного університету «Соціально-економічний розвиток суспільства в контексті інституціоналізму» (№ 0106U000730), у межах якої розширено категорійно-понятійний апарат стосовно теми дослідження та розкрито інституціональний зміст і структуру людського капіталу у межах нової інституціональної парадигми; Класичного приватного університету «Розвиток національної економіки в контексті сучасної економічної теорії» (№ 0116U000798), у межах якої сформульовано методологічний базис інституціональної системи розвитку людського капіталу.

3. Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Наукові положення, викладені в дисертації, характеризуються повнотою дослідження, про що свідчить зміст і структура роботи, побудовані згідно логіки розвитку від теорії, методології до практичної реалізації. Ступінь наукової розробки проблеми дисертації розглянуто докладно і глибоко на основі критичного осмислення, аналізу та систематизації значного масиву наукових та емпіричних джерел. Одержані в результаті дослідження наукові положення, висновки і практичні рекомендації базуються на теоретичних і методичних розробках вітчизняних і зарубіжних учених, глибокому аналізу нормативно-правових актів, використанні надійних статистичних матеріалів, результатах власних досліджень. Основою дисертаційної роботи є результати власних досліджень автора, які проводилися протягом тривалого часу.

Для досягнення поставленої мети та розв'язання визначених завдань використано сукупність наукових методів, які забезпечили цілісність дослідження, зокрема: структурно-логічний аналіз та узагальнення – для логічної побудови дисертаційної роботи. Діалектичний, історичний і логічний методи аналізу та синтезу застосовано у процесі дослідження еволюції теорії людського капіталу, визначення місця людського капіталу в системі національної економіки. Методи економіко-статистичного і порівняльного аналізу дали змогу виявити динаміку розвитку людського капіталу, дослідити залежність розвитку людського капіталу та інституціональної системи країни. Групування та систематизацію використано для виокремлення компонент людського капіталу та його структуризації. Застосовано методи системного й інституціонального аналізу при визначенні методології дослідження об'єкту; моделювання, індукції та дедукції, декомпозиції, синтезу та синергетики – для обґрунтування концепції інституціонального розвитку людського капіталу та формування відповідних моделей. Наукове абстрагування, логічне узагальнення, системний підхід та класична категоризація використані для обґрунтування інституціонального змісту людського капіталу та

інституціональної системи розвитку людського капіталу.

Мета дослідження відповідає темі дисертаційної роботи, зміст сформульованих наукових завдань структурно і логічно узгоджений, їх кількість є достатньою для розкриття обраної теми та досягнення поставленої мети. Логічність побудови дисертації обумовлена наявністю п'яти розділів, які послідовно розкривають заявлену тему дослідження. Наукові положення дисертації сформульовані коректно, за кожним з них визначено науковий результат.

Достатність та практичну значимість отриманих в дисертаційному дослідженні наукових положень і рекомендацій підтверджує їх впровадження у діяльність органів законодавчої і виконавчої влади, підприємств України, вищих навчальних закладів, про що свідчать представлені довідки.

Загалом, можна констатувати, що основні положення, наведені у дисертаційній роботі Коломієць В.М., є достатньо обґрунтованими, мають теоретичне та практичне значення. Достовірність результатів дисертації підтверджуються також достатньо широкою апробацією висновків і рекомендацій серед науково-практичної громадськості на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях та форумах, а також тим, що вони ґрунтуються на досягненнях вітчизняної і зарубіжної економічної науки, мають практичне застосування та впроваджені у навчальний процес вищих навчальних закладів, що визначено у відповідних документах.

Автором у процесі викладення змісту дослідження в логічній послідовності викладено нове вирішення науково-прикладної проблеми національної економіки в частині обґрунтування теоретичних та методологічних основ, розробки концептуальних підходів і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки.

У першому розділі «Теоретичні основи системи розвитку людського капіталу національної економіки» (с. 38 – 108) автором критично оцінено еволюцію теорій розвитку людського капіталу, підходи до розгляду основних

категорій дослідження, засади й особливості функціонування людського капіталу в умовах національної економіки, обґрунтовано власне бачення визначення людського капіталу, удосконалено структуру теоретичної моделі людського капіталу національної економіки, виокремлено та систематизовано його компоненти.

Автором розглянуто людський капітал в якості основи соціального, економічного, політичного розвитку національної економіки. Розкрито, що формування умов, де людина має можливість в межах економічної діяльності не тільки отримувати дохід, а й забезпечувати нарощування компонент людського капіталу на майбутнє є центральним чинником сталого суспільного розвитку.

На підставі зазначеного погляду автор визначає людський капітал в якості фокусу суспільних зусиль щодо генерації матеріальних та нематеріальних компонент добробуту людини, її інклюзії до процесів відтворення та удосконалення інституційного середовища економіки.

Автором удосконалено методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки з урахуванням його компонент, просторової картини об'єкту, ієрархії його елементів, функціонального та процесного взаємозв'язку складових частин об'єкту, внутрішнього устрою. Результатом дослідження структури людського капіталу стало розширення критеріїв її класифікації: за масштабами; рівнем; мобільністю; унікальністю; інвестиційним спрямуванням; місцями набуття освіти; носієм; стадіями формування; можливостями відчуження; сферою і характером використання; залученням до суспільної практики; ступенем реалізації та розкриття; формою набуття; ліквідністю; суспільною роллю; інноваційністю; мірою інституціоналізації.

Важливим досягненням автора вважаємо удосконалення структури людського капіталу національної економіки, яка поряд з традиційними складовими враховує елементи інституціонального середовища функціонування людського капіталу національної економіки та забезпечує

підґрунтя для вибору методів, механізмів, інструментів управління об'єктом дослідження.

У другому розділі «Інституціональний аналіз розвитку людського капіталу національної економіки» (с. 124 – 166) автором обґрунтовано методологію дослідження розвитку людського капіталу, розкрито його інституціональний та релятивний характер; розроблено модель інституціоналізації розвитку якісних та позадохідних компонент людського капіталу.

Створене методологічне підґрунтя дослідження відповідає сучасному контексту інституціональної моделі епохи становлення інформаційного суспільства, економіки знань, поведінкової і цифрової економіки та нейроекономіки.

Розкрито інституціональний зміст людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми, що включає такі складові, як інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституційні та протоінституційні компоненти, їх взаємодію у соціальному просторі. Необхідність формування нового інституціонального змісту людського капіталу, базованого на декомпозиції та спрощенні доступу до відповідних прав власності, можна віднести до ключових підвалин нової економіки, розвиток якої здійснюється в тому числі за умов рекомбінації форми відчуження власності від об'єкту, предмету, носія та бенефіціара.

Особливої підтримки заслуговує розроблена автором концептуальна модель інституціоналізації розвитку якісних і позадохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку в складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації. Ця модель сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в напрямі інклюзивного й сталого розвитку людського

капіталу національної економіки.

У третьому розділі «Інституціональна конфігурація розвитку людського капіталу національної економіки» (с. 177 – 241) автором сформульовано та обґрунтовано поняття «інституціональна система розвитку людського капіталу», проаналізовано стан формування та розвитку людського капіталу національної економіки, надано концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки.

З позицій інституціональної теорії сформульовано, що інституціональна система розвитку людського капіталу являє собою синтез базових і комплементарних інститутів людського розвитку, відповідних інституцій та середовищ на декількох рівнях, завдяки чому виникають нові можливості у формуванні взаємозв'язків і відносин, виникає простір інноваційного пошуку нових інституційних форм і механізмів. Вся система ґрунтується на природному накопиченні або політичному впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих.

З метою виявлення глибинних тенденцій розвитку людського капіталу національної економіки автором проведено ґрунтовний компаративний аналіз. Для цього використано дані провідних світових інституцій – Світового банку, Організації об'єднаних націй, Світового економічного форуму. Автором визначено, що інституціональний розвиток країни впливає на рівень людського капіталу. Тому автор провів аналіз інституціонального розвитку країни, в результаті якого виявлено, що Україна входить в групу «країн з не достатньо свобідною економікою», що свідчить про значну обмеженість інституту економічної свободи в державі та визначає обмеження для розвитку людського капіталу.

На основі обґрунтованих методологічних положень автором розроблено концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, яка розкриває основні механізми появи нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію вже діючих.

У четвертому розділі «Моделювання інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки» (с. 250 – 316) на підставі аналізу практики функціонування людського капіталу в Україні та розвинених країнах автором розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, надано науково-практичні рекомендації застосування методичного інструментарію щодо визначення взаємозв'язку рівня людського капіталу і розвитку інституціональної системи країни.

Автором розроблено аналітичну модель оцінювання розвитку людського капіталу національної економіки. За її допомогою розраховується рівень розвитку людського капіталу національної економіки, що дає можливість розробляти прогнози динаміки рівня розвитку людського капіталу в залежності від політико-правових, економічних, соціальних, інституціональних змін та визначати державну політику щодо його сталого підвищення.

Автором розроблено модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, яка містить еволюцію поведінкових моделей, еволюцію економічних агентів, критерії перехідності, умови для змін, види змін, інструменти впливу інституційних та протоінституційних компонентів, внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток людського капіталу. Результатом впровадження моделі стають нововведення в розвитку людського капіталу, що проходять через фільтр відбору за критерієм ефективності, які з урахуванням ефекту зростаючої віддачі і випадковості первинного вибору набувають масового поширення.

У п'ятому розділі «Концептуальні механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки» (с. 329 – 396) удосконалено науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки, удосконалено механізм обліково-аналітичного забезпечення, фінансовий, правовий, соціальний механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки, проаналізовано розвиток людського капіталу за результатами впровадження запропонованих механізмів.

Удосконалено науково-методичний підхід до формування механізму

управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки. Запропонований механізм автор представляє як систему формалізованих правил і неформалізованих норм реалізації економічних відносин суб'єктів різних рівнів, що реалізуються через сукупність інструментів, заходів, засобів, норм, стимулів, і за допомогою засобів відповідної координації забезпечує інституціональну мету згідно з суспільно визначеним стандартом. Механізм управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки формується і функціонує відповідно до соціально-економічних законів, відбиває існуючу систему виробничих відносин та спрямований на задоволення економічних інтересів суб'єктів механізму в процесі формування, використання і розвитку людського капіталу.

Таким чином, представлена дисертаційна робота характеризується змістовністю дослідження теоретичних положень, науковою новизною, глибиною вирішення поставлених завдань, ґрунтовною аргументацією та доведеністю одержаних результатів.

4. Наукова новизна та практичне значення отриманих результатів.

На основі проведених досліджень автором здійснено обґрунтування теоретичних і методологічних основ, розробка концептуальних підходів і практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює ціль і сутність функціонування національної економіки.

Аналіз змісту дисертації дозволяє зробити висновок про те, що наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у наступному:

вперше:

- розроблено та теоретично обґрунтовано модель інституціоналізації розвитку якісних і недохідних компонент людського капіталу на основі розширення та публічної формалізації неформальних інститутів інклюзії людського розвитку в складі добробуту, персоніфікованих параметрів якості

життя, нарощування стратегічних властивостей людського капіталу, механізмів його капіталізації, суспільної легітимації, що сприятиме зміні фокусу соціальної, фінансово-кредитної та фіскальної політики в напрямі інклюзивного й сталого розвитку людського капіталу (с. 153 – 155);

- сформульовано й обґрунтовано поняття «інституціональна система розвитку людського капіталу» як синтез сукупності рівнів, інститутів людського розвитку (базових, комплементарних), інституцій та середовищ, які перебувають у певних взаємозв'язках і відносинах між собою, утворюють ієрархічний зв'язок, детермінують створення та дію відповідних інституцій, що ґрунтується на природному накопиченні або примусовому впровадженні базових інститутів, здатних забезпечити появу нових інститутів людського капіталу або істотну модернізацію діючих, убезпечує та сприяє розвитку людського капіталу, є підґрунтям методологічного підходу (с. 177 – 183);

- розроблено та обґрунтовано концепцію інституціонального розвитку людського капіталу національної економіки, яку сформовано на основі нової інституціональної парадигми економічного розвитку, з визначенням взаємопов'язаних контентів: теоретичного (методологія дослідження, понятійно-категоріальний апарат і принципи) та науково-практичного (інструментарій оцінювання, методи, механізми й інструменти розвитку), з метою підвищення рівня розвитку людського капіталу через управління процесом впровадження змін в інституціональному середовищі (с. 225 – 232);

- визначено сутність нової категорії «інтелектуальний принтер 5 D», під якою розуміється інституціонально-інформаційна система формальної, неформальної та інформальної освіти, що створює синергетичний ефект від такої діяльності людини і друкує сучасний людський капітал, який здатний опрацьовувати отриману інформацію і самостійно генерувати на її основі нові ідеї та рішення (378 – 380);

удосконалено:

- методичний підхід до побудови інституціональної структури людського капіталу національної економіки з виокремленням рівнів

функціонування, інститутів, інституцій, ієрархічного і функціонального взаємозв'язку складових частин, що, на відміну від існуючих, базується на інститутах, а конкретні дії реалізуються через інституції, та забезпечує підґрунтя для вибору методів і механізмів управління ними (с. 101 – 104);

- модель інституціональних змін розвитку людського капіталу, в якій наведено процес інституціональних трансформацій, що враховує еволюцію поведінкових моделей, еволюцію економічних агентів, критерії перехідності, умови для змін, види змін, вплив інституціональних та неінституціональних компонентів, внутрішніх та зовнішніх чинників на розвиток людського капіталу та результати процесу (с. 287 – 289);

- науково-методичний підхід до формування механізму управління інституціональною системою розвитку людського капіталу національної економіки як сукупність теоретичних правил і практичних методів управління інститутами людського капіталу, визначених відповідно рівням економіки, що реалізуються за допомогою формальних і неформальних інструментів управління, який, на відміну від існуючих, спрямований на створення умов для розвитку людського капіталу шляхом забезпечення еволюції інституціональних структур (с. 331 – 334);

- механізми інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки: обліково-аналітичного забезпечення, що уособлює започаткування бухгалтерського обліку людського капіталу в Національних положеннях (стандартах) бухгалтерського обліку України та його відображення в Плані рахунків бухгалтерського обліку України; фінансовий – впровадження місцевого обов'язкового збору на соціальне відтворення людського капіталу, правові – для протидії нелегальному залученню людського капіталу на ринку праці в Україні; соціальні – ідеологічна, іміджева та освітня підтримка людського капіталу з питань його використання на ринку праці, що, на відміну від існуючих, спрямовані на інтелектуальний, духовний, фізичний і культурний розвиток людини, підвищення її економічного добробуту та ролі в інституціональному середовищі (с. 360 – 361, с. 369 – 370, с. 377);

набули подальшого розвитку:

- теоретичне узагальнення змісту окремих дефініцій, що утворюють категорійно-понятійний апарат дослідження шляхом авторського уточнення. Зокрема, термін “людський капітал” трактується як нематеріальний актив, що є сукупністю вроджених і набутих якісних і кількісних характеристик людини, яка генерує, підтримує, забезпечує зростання доходу (матеріального, духовного, фізичного), стає рушійною силою розвитку економічного агента та ініціативно впливає на всі процеси в суспільстві; на відміну від усталених розглядається як визначальна мета і зміст розвитку національної економіки і самої людини, а також поряд з економічним доходом приносить моральне задоволення, духовний комфорт, фізичне здоров’я (с. 78);

- інституціональний зміст людського капіталу в рамках нової інституціональної парадигми, що, на відміну від існуючих, поєднує такі складові, як інституціональну конфігурацію розвитку людського капіталу, інституціональну структуру людського капіталу, інституціональні та неінституціональні компоненти, їх взаємодію і вплив на формування людського капіталу (с. 157 – 161);

- систематизація компонентів людського капіталу, у межах якої виокремлено компоненти людського капіталу національної економіки, які формують елітний конкурентоспроможний потенціал держави, здатний продукувати високоякісний валовий національний продукт, та, на відміну від існуючих, розширює критерії класифікації за ступенем інституціоналізації, доповнює низкою інституціональних компонентів, таких як моральний, політичний, правовий, інформаційний капітали, що є підставою для визначення основних напрямів інвестицій в людський капітал (с. 92);

- науково-практичні рекомендації застосування методичного інструментарію визначення взаємозв’язку розвитку людського капіталу та інституціональної системи країни на основі побудови аналітичної моделі, яка, на відміну від існуючих, враховує показники розвитку інституціональної системи країни та дозволяє встановити взаємозв’язок між рівнем людського

капіталу та розвитком інституціональної системи країни, що дає можливість розробляти прогнози зміни рівня людського капіталу та визначати державну політику щодо його сталого підвищення (с. 301 – 303).

Крім того, отримані результати мають важливе практичне значення і, в цілому, створюють умови для вирішення важливої науково-практичної проблеми забезпечення стійкого розвитку людини, який є метою і сутністю функціонування національної економіки.

Наукова новизна положень дисертації характеризується тим, що результати автором отримані вперше і визначаються особистим авторським підходом. Висновки дисертанта на основі власних досліджень розвитку людського капіталу в Україні підкріплені аналізом нормативних джерел, науково-практичної літератури, базуються на сучасних методах дослідження.

5. Основні дискусійні питання та зауваження щодо змісту дисертаційної роботи.

1. В роботі недостатньо чітко розмежовано та сформульовано співвідношення понять людські ресурси, робоча сила, трудовий потенціал та людський капітал, а також людський розвиток та розвиток людського капіталу, а іноді має місце надто буквальне тлумачення змісту понять із змісту слів. Вважаємо, що авторські розробки були б посилені, якби ієрархія та зміст згаданих категорій були побудовані як концептуальна система проєкції на людину економічних та соціальних відносин різного типу, історичного етапу, рівня економіки та власності. Зокрема, це дозволило б позбавитися суперечливих тез щодо ототожнення людського капіталу та «капіталу компанії, що гарантує найвищу прибутковість», нечіткого розмежування корпоративних цінностей, організаційної культури і філософії організації та тих компонент людського капіталу, які «не можуть бути власністю компанії, тому що завжди супроводжують людину» . (с. 40-56).

2. Авторська позиція щодо співвідношень понять людського та соціального капіталів виглядає суперечливою. З одного боку вона визначає соціальний капітал важливою компонентною людського (с. 54), з іншого,

вважає соціальний капітал похідним від людського (с. 77), а в іншому випадку зауважує, що людський капітал закладено в соціальний капітал, і, що саме це визначає напрями використання людських ресурсів. Із свого боку, вважали б за доцільне більш чітко і однозначне формулювання авторської позиції з цього питання.

3. Автор згадує протиріччя у структурі прав власності на людський капітал, що виникають у процесі взаємодії основних соціальних акторів якщо тлумачити людський капітал як усі якості людини, що можуть бути корисними у процесах господарювання (с. 56). Однак, в роботі не сформулювало до кінця авторську позицію щодо: власності на такий різновид капіталу як людській; структури її прав; зв'язку цих прав із множиною ймовірних суб'єктів відносин щодо людського капіталу; інституційних атрибутів усіх вищезгаданих елементів.

4. Дисертантка наголошує на необхідності врахування світових процесів становлення інформаційного суспільства, економіки знань, цифрової економіки, поведінкової та нейроекономіки у розробленні методологічних засад досліджень розвитку людського капіталу. Однак, в дисертації нею не розкрито ризики нарощування протиріч між піднесенням цінності людського капіталу на основі рівності відповідних можливостей, з одного боку, та поляризацією локусів концентрації високого та низького людського капіталу з іншого. Роботизація, розвиток штучного інтелекту та машинного навчання, автоматизація управлінських та виробничих процесів тощо не тільки супроводжуються зростанням людського капіталу їх розробників та стейкхолдерів, а й знецінює людський капітал значних прошарків серединних кваліфікацій та збільшує попит на некваліфіковану працю не тільки в Україні, а й у розвинених країнах. (с. 151)

5. В моделі інституціоналізації розвитку компонент людського капіталу не достатньо чітко розкрито субординацію та структуру так званих «базових інститутів» та інституційного середовища. Ми погоджуємося загалом із багат шаровістю концептуальної зазначеної моделі, однак не поділяємо

авторського принципу наскрізної телескопії її елементів: освітніх, правих, політичних, наукових тощо. Ці компоненти представлено серед базових інститутів, інституційного середовища та серед інституцій без належного пояснення їх модифікацій, як цього можна очікувати. Тому, на нашу думку, потребують більш детальної аргументації положення автора про те, яким чином в межах представленої моделі здійснюється рекомбінація умов виникнення базових інститутів людського капіталу, забезпечується вплив системи правил, норм і форм економічної організації на поведінку економічних агентів та розміщення ресурсів в напрямку його розвитку (с. 152).

6. Представляє науковий і практичний інтерес пропозиція дисертантки оцінювати людський капітал підприємства на основі модифікованого коефіцієнті Тобіна. Ми, однак, не погоджуємося разом із автором ототожнювати із людським капіталом такий елемент відповідних розрахунків як нематеріальні активи. По-друге, в акторській версії значення показника розвитку людського капіталу буде тим нижче, чим буде вище відновлювальна вартість нематеріальних активів підприємства (людського капіталу, в авторському тлумаченні). У зв'язку із сказаним, вважаємо необхідним більш докладне обґрунтування можливості застосування запропонованого методичного підходу (с. 380 – 382).

7. У дисертації пропонується аналітична модель оцінки розвитку людського капіталу національної економіки, однак не представлено:

аргументів щодо вибору її специфікації;

джерел та способу оцінки показників

вихідних значень відібраних показників та розрахунків їх відбору за коефіцієнтом Кронбаха;

розрахунків кінцевої моделі 4.1. (с. 301 – 303).

8. В оформленні роботи мають місце окремі неточності. В окремих випадках можна було би знайти й використати більш нові статистичні дані. Текст дисертації не повністю позбавлений зайвої деталізації авторської позиції та аргументів, а також смислових повторів.

Проте, висловлені зауваження мають дискусійний характер і в цілому суттєво не знижують загальну оцінку дисертаційного дослідження, яка є позитивною.

Аналіз всіх положень наукової новизни, висновків і рекомендацій дисертації дозволяє зазначити наступне: вони відповідають вимогам щодо обґрунтованості, достовірності, новизни, опублікування, є самостійними здобутками автора, мають як науковий, так і практичний інтерес.

6. Важливість отриманих у дисертації результатів для науки та практики, рекомендації щодо їх використання.

Цінність дисертації полягає у науковому обґрунтуванні теоретичних, методологічних підходів та розробці практичних рекомендацій щодо формування інституціональної системи розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює ціль і сутність функціонування національної економіки. Одержані результати дослідження збагачують економічну науку новими теоретичними і методологічними підходами.

Отримані результати мають важливе практичне значення і в цілому створюють умови для вирішення важливої науково-практичної проблеми забезпечення стійкого розвитку людини, який є метою і сутністю функціонування національної економіки.

Основні методологічні положення, концептуальні підходи та практичні рекомендації впроваджено в науковій діяльності Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України; використано у законотворчій та практичній діяльності народного депутата Верховної Ради України VII і VIII скликання Є.В. Балицького; депутата Запорізької обласної ради В.М. Кюрчева; депутата Запорізької обласної ради А.В. Кушніренко. Науково-методичні розробки та рекомендації використано Мелітопольською міською радою у процесі розроблення Стратегії розвитку міста Мелітополя на період до 2030 року; Енергодарською міською радою при розробці програм регіонального розвитку.

Практичні рекомендації щодо розробки моделі та концептуальних механізмів інституціональної системи розвитку людського капіталу використано при розробці програмних заходів з соціально-професійного розвитку людського капіталу в діяльності підприємств і громадських організацій. Окремі науково-методичні положення дослідження впроваджено у навчальний процес Дніпровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна, Класичного приватного університету, Мелітопольського інституту державного та муніципального управління «Класичного приватного університету».

7. Повнота викладу наукових положень, сформульованих у дисертації в опублікованих працях та авторефераті.

Основні положення і результати наукових досліджень достатньо повно висвітлені автором у 65 опублікованих працях, у тому числі 5 монографіях (з них 2 - одноосібні), 23 публікаціях у наукових фахових виданнях України, 5 публікаціях у зарубіжних виданнях, з яких 21 видання включено до міжнародних наукометричних баз даних.

Докладне вивчення дисертаційної роботи і автореферату дає змогу зробити висновок щодо ідентичності змісту автореферату та основних положень дисертації. Усі наукові положення, висновки і рекомендації, що наведено в авторефераті, належним чином розкрито в дисертації.

Положення і результати кандидатської дисертації у докторському дослідженні не використовувалися.

8. Висновок щодо відповідності дисертації встановленим вимогам.

Дисертаційна робота Коломієць Вікторії Миколаївни на тему «Інституціональна система розвитку людського капіталу національної економіки», що подана до захисту на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством, є завершеним, самостійно виконаним науковим дослідженням, в якому викладено нові підходи до вирішення актуальної науково-прикладної проблеми щодо формування інституціональної системи

розвитку людського капіталу національної економіки як інструменту забезпечення високої якості життя людини, що уособлює ціль і сутність функціонування національної економіки. В авторефераті розкрито зміст дисертації, її основні положення, висновки та рекомендації. Дисертаційна робота за змістом відповідає паспорту спеціальності 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що дисертаційна робота за змістом, структурою та оформленням відповідає вимогам МОН України та пп. 9, 10, 12, 13 та 14 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України №656 від 19 серпня 2015 року, №1159 від 30 грудня 2015 року, №567 від 27 липня 2016 року), а її автор, Коломієць Вікторія Миколаївна, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

Офіційний опонент:

доктор економічних наук, доцент,
завідувач відділу дослідження ризиків
у сфері зайнятості населення
Інституту демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України (Київ)

О.І. Цимбал

Підпис завідувача відділу дослідження ризиків
у сфері зайнятості населення
Інституту демографії та соціальних
досліджень імені М.В. Птухи
Національної академії наук України (Київ)
доктора економічних наук, доцента, О.І. Цимбала
ЗАСВІДЧУЮ:

1004-48/159
впр 29.11.19.